

Samfund, forsvar og sociale forandringer for fred

af Jan Øberg

Nogle mennesker ser på verden som den er og spørger: »Hvorfor?« Andre ser på verden, som den kunne være, og spørger: »Hvorfor ikke?«
George Bernhard Shaw

Alle ved, at der eksisterer et rustnings- eller våbenkapløbproblem. Eftersom det i det mindste potentielt truer millioner og atter millioner menneskers overlevelse, – omend næppe hele menneskehedens – er der et tvingende behov for en kreativ nytænkning, der kan skabe anvendelige, forståelige og moralsk acceptable forandringsstrategier og løsninger.

Det er i sandhed en banalitet – men én, der fortjener at blive gentaget, at symptombehandling ikke er nok. Ligeledes er det en relevant banalitet at understrege, at forebyggelse er bedre end helbredelse; især fordi helbredelse efter en atomkrig vil være umulig.

Dette rejser en vifte af spørgsmål, såvel til vores generelle *intellektuelle forståelse*, som til vores *menneskelige fornuft* og bevidsthed om problemet og de *sociale normer og værdier*, der omgiver og virker ind på problemet og vores opfattelse af det.

Hvordan opfatter vi – bevidst eller ubevidst – drivkræfterne bag våbenkapløbet? Er våben for os kun de rent fysiske fremtrædelsesformer, som våbnene har, eller opfatter vi våbnene som symptomer på dybtliggende samfundsmæssige kræfter, problemer og strukturer? Hvordan forstår vi, som vestlige mennesker i Occidenten, forsvarsbegrebet? Hvad betyder det at forsvare sig selv og et moderne industrialiseret samfund? Og naturligvis, hvilke tankebaner dukker frem, hvilke signaler i vores bevidsthed viser sig, når vi hører ordet »fred«?

Det synes nærmest absurd at kæmpe for fred på forskellige måder uden nærmere at overveje disse og beslægtede spørgsmål. Hvis verdens oprustningsproblem rækker dybt ned i den måde, vi tænker på, i vores bevidsthed, i samfundets strukturer og ligeledes dybt ned i den

vestlige civilisation og vores kulturelle værdier – hvordan kan vi så tillade os selv at håbe på »nedrustning, udvikling og fred« uden samtidig at søge en bevidst og systematisk forandring i vores tænkemåde, der er bundet til disse strukturer og værdier?

Dybest set er fredskampen en kamp mod død, disintegration og kulturelt forfald – en kamp for en mere menneskelig verden, en moralsk acceptabel verdensorden, mere sikkerhed, selv bærende samfund og menneskelig behovstilfredsstillelse over hele verden. Det er vigtigt, at man ikke bare politisk er *for* fred, men også *er* for fred. Fredspolitik er ikke bare politik, det er også en eksistentiel udfordring for os alle sammen i vor krigshægede, ekspansive, uligevægtige kultur.

Hvad medfører dette?

– For det første er problemet som sådan ikke bare våbenkapløbet, men *militarismen*. Man kan forstå »rustningsproblemet« som noget politisk-militært og forlange nedrustningsforhandlinger og våbenkontrol – uden dermed at angribe konflikternes udspring. Focus rettes mod selve våbensystemerne, – hvilket både militaristerne og fredsbevægelserne hovedsageligt har gjort.

Man kan også opfatte rustningsproblemet som udtryk for de økonomiske drivkræfter og de teknologiske opfindelser og retninger. Hvis man gør det, er løsningen omstilling af fabrikker og ressourcer til civil produktion: »Lad os spare penge på våbenkapløbet, overfør dem til udviklingslandene og til skabelsen af et ikke-voldeligt forsvar herhjemme«.

Men problemet kan også forstås på et dybere socio-kulturelt niveau: bevidsthedens og samfundsstrukturernes. Militarisme er et sådant socio-kulturelt fænomen. Det består af i hvert fald tre forhold: civil og militær isomorfi, et radikalt militærmonopol og social sårbarhed.

Med *isomorfi* menes, at der kan drages en strukturel parallel mellem den civile og den militære »samfundssfære«. Et samfund, der hylder den idé, at kvaliteten »udvikling« kan nås ved en kvantitativ stræben efter »økonomisk vækst« og måles som BNP vil sandsynligvis også stræbe mod at opnå »sikkerhed« ved »militær vækst« målt på statens forsvarsbudget eller de militære udgifter. Mere betyder bedre.

Et samfund, hvis teknologi i stigende grad forfines, bliver dyrere, kontrolleres fra oven og er ekspertorienteret, vil sandsynligvis udvikle våbensystemer med de samme teknologiske træk. Ligeledes kan der drages paralleller mellem den fuldautomatiserede fabrik og den automatiserede slagmark – dehumaniseret, fremmedgørende og masse-dødsskabende krigsførsel over lange afstande ligner marketingskrigsførelsen om varemarkedet og de enorme verdensomspændende inter-

esser hos den internationale forretningsverden og i de økonomiske kredsløb.

Et samfund som af »velfærdsmæssige årsager« systematisk udbytter naturens forråd, vil sandsynligvis også udvikle våbentyper, der indirekte ødelægger naturen – gennem et absurd ressourceforbrug til disses produktion, brug og vedligeholdelse – og direkte f.eks. gennem krig mod omgivelserne.

Således kommer produktionsmåden til at ligne destruktionsmåden. Fortæl mig, hvilken slags samfund du er, og jeg vil fortælle dig, hvilken slags forsvarsstruktur og våben, du har. Konklusionen på dette felt er: *Det vigtigste »rustningsproblem« er dybest set civilt!*

I modsætning til UNESCOs slogan starter krige næppe i menneskers bevidsthed, men i samspillet mellem de sociale strukturer (civile og militære) og de måder vi tænker på.

Det radikale militære monopol er et andet typisk vestligt træk, – nemlig at samfundet stort set accepterer (eller er tvunget til at acceptere) at en professionel gruppe opnår noget nær et monopol, hvad angår pligter og funktioner, der naturligt burde påhvile hele samfundet. Tilsvarende som dåsemad og »Burger Kingdoms«, der tilfredsstiller visse krav, – men ingen menneskelige behov – frastjæler folk muligheden for at producere og forbruge maden lokalt. På samme måde har den militære sektor i den nationale sikkerheds navn overtaget alle aktiviteter, der har med forsvar at gøre og dermed fravristet den civile sektor alle de indbyggede forsvarsevner som ethvert samfund har, netop ved at være menneskelige samfund i tid og rum.

I stedet for at se folkelig deltagelse i lokalt, regionalt og nationalt forsvar, ser vi teknokratiske elitehære, der udvikler sig ukontrollabelt og som følge deraf sætter det civile samfund mindre og mindre i stand til at forsvare sig selv.

Med *sårbarhed* menes endelig, at et militært samfund også er et samfund, der bliver mere og mere afhængigt af andre i sit forsøg på at øge de militære arsenaler som svar på problemer og udfordringer, der dybest set er af civil karakter.

Man kan tænke sig til mindst fire simple typer af trusler:

- a. Udefrakommende militære (eks. invasion)
- b. Udefrakommende civile (eks. økonomiske sanktioner, oliekriser)
- c. Indre militære (borgerkrig, terrorisme) og endelig
- d. Indre civile (sociale kriser, økonomisk nedgang, manglende fremtidstro).

Ikke desto mindre væbner de fleste lande sig snævert mod et meget lille udsnit af truslerne under typen a. På de fleste andre områder efter-

lades samfundet »usikkert«.

Problemet på dette felt er: »Hvordan gør vi samfundene mere forsvarelige?« Konklusionen er: *Fremtidens vigtigste forsvar må indeholde rent civile mål og omdanne det nuværende samfund, så det opnår en større uafhængighed.*

Større uafhængighed medfører en evne til at modstå militært pres på en defensiv måde, og det betyder samtidig en tilbagetrækning fra den neo-imperialistiske verdensorden og en større egenbaseret produktion, at man tillader andre i højere grad at klare sig selv i stedet for at blive udnyttet af højt udviklede andre-afhængige nationer.

Kan vi udvikle en forandringsstrategi?

Hvis rustningsproblemet betragtes på denne måde, dvs. som toppen af et militært isbjerg, der består af isomorfi, et radikalt militært monopol og sårbarhed, bliver målet, – foruden selvfølgelig at gennemføre her-og-nu-kampen mod Euro-missilerne og den slags ting – på det overordnede langsigtede plan meget mere komplekst.

Det er velkendt på nuværende tidspunkt, at de traditionelle nedrustningsstrategier ikke bringer os særlig vidt. *Nedrustningsforhandlinger*, især dem mellem supermagterne, har ført til meget lidt andet end højere militære lofter og mere sofistikeret udstyr. Vi synes at stå over for en slags nedrustnings-diplomatisk kompleks, fanget i en »disarmamentality«, som gør selv det mindste skridt i den rigtige retning næsten umuligt. Og sådan må det være: *Sagen drejer sig ikke om, hvordan man sænker loftet for den forkerte slags våben, men hvordan man lærer at skelne mellem et godt og et dårligt forsvar.*

Der er, uden tvivl, behov for visse typer nedrustning og våbenkontrol, men forhandlingsemnerne, aktørerne, institutionerne, maskineriet og forhandlingsreglerne, som disse blev nedfældet i McCloy-Zorins fælles udtalelse i 1961 – må ændres.

Den anden type forslag som disse år har bragt med sig omhandler omstillingen af militære ressourcer til konstruktive civile formål. Det er en smuk idé, der ikke har den store chance for at blive realpolitik nogetsteds. De penge, der evt. kunne spares, hvis nedrustningsforhandlingerne gav resultat, ville sandsynligvis ikke blive overført til udviklingshjælp, men snarere opsluges af hjemlige skattelettelser, øget luksusforbrug eller blive spildt på »højteknologi«-projekter.

Og ydermere har de underudviklede landes problemer mere at gøre med livsstilen i den overudviklede verden – dvs. med det verdensomspændende fordelingsproblem – end med hvordan man kan pumpe mere kapital(isme) gennem den nuværende internationale arbejdsdeling.

Det ser heller ikke ud som om de traditionelle pacifistiske forslag om »ikke vold« og »ikke-voldeligt forsvar« vil samle bred opbakning i 80'erne. På en eller anden måde synes løsningen for mange at være for nemt et svar på en meget kompleks problematik. Hvad enten det er rimeligt eller ej, ser mange civil modstand som et forsøg på at afskaffe alle forsvarsformer og totalt at benægte eksistensen af fjender og trusler. Vi ved, at den offentlige opinion i Europa, mere eller mindre, er imod atomvåben – vi ved meget lidt om holdningen til atomvåben som sådanne, til konventionelle våben og til forskellige typer af alternative forslag fra general Bernhard Rogers om alternative forsvarskommissioner. Klart nok ved mange flere mennesker, hvad de er imod, end hvad de er for.

Alle sociale forandringer består af en kritisk dimension, hvor man er på vej »væk« fra noget, og en konstruktiv dimension, hvor man er på vej »mod« noget, en sanerings- og en opbygningsfase, der ofte finder sted samtidigt. Det, der forbinder de to aktiviteter, bør være en strategi.

Derfor er det aldrig i sig selv nok at slå mod våbenudstationeringerne – og i hvert fald ikke mod det udsnit som hedder atomvåben og endnu mindre mod det udsnit af kategorien som kaldes »Euro-missilerne«. Uden det dybere langsigtede perspektiv i retning af en samfundsmæssig forandring og uden kamp for afskaffelsen af militarismen som sådan, er der meget lidt håb for verden om at slippe af med de farlige atomare og konventionelle våben i en overskuelig fremtid.

Forandringens *kritiske dimension* vedrører således kampen mod de nye våben, ligegyldigt hvor de viser sig, og kampen mod militarismens fremtrædelsesformer i vore egne samfund, f.eks. den ødelæggende isomorfi, det radikale militære monopol og den stigende sårbarhed.

De konstruktive dimensioner handler om at anvise nye defensive forsvarsmåder og at medvirke til en altomfattende udvikling af et mere forsvarligt, fredsorienteret samfund – lokalt såvel som globalt. *Fred skabes ved en fredspolitik fra neden, som strikker en verdensorden sammen, der består af mange små »fred'er«, ikke én, temmelig kedsommelig verdensfred eller verdensregering eller terrorbalancens frygteligt farlige pseudo-fred.*

Der er så mange valgmuligheder mellem rent ikke volds-forsvar og MAD/NUT politikker, som fortjener analyser og dialog, så mange kombinationsmuligheder af de defensive militære og civile komponenter og så mange måder forskellige samfund kunne indbygge ideen om at blive stærkere, mere selv bærende defensive og moralsk-globalt acceptable i deres udviklingspolitik.

M.a.o. fire frugtbare strategier:

1. Bekæmpe våbensystemerne her og nu
2. Kæmpe mod samfundets rodfæstede militarisme
3. Designe bedre defensive, konstruktive og strukturelle forsvarspolitikker som del af en ny fredspolitik, og
4. Stræbe mod virkeliggørelsen af et mere forsvarligt, fredeligt samfund fra det lokale til det globale niveau.

Og til slut: Hvad mener vi, når vi siger »fred« inden for denne strategi?

Fred er naturligvis meget mere end fraværet af den manifesterede vold eller de strukturelt betingede tavse drab og overgreb mod vores medmennesker. Det er en positiv værdi i sig selv: Fred kunne være den permanente proces, som hjælper til at udvikle sikkerhed og sikre udvikling for hele menneskeheden og alle mennesker, fordi de menneskelige behov er dens udgangspunkt og den sociale omformning dens referenceramme.

Oplægget er skrevet til kurset »Peace and War. Armament and Disarmament – the East-West Conflict« på Cursos Internacionales Benidorm – Universidad de Alicante (Cibua), Alicante, Spanien, 5.-9. september 1983 samt til seminaret »Demokrati og militarisering«, Borups Højskole, København 1.-2. oktober 1983.